

Amaliy O‘q Otish Mashg‘ulotlarida Psixologik Kuzatuv Tadbirlarini Tashkillashtirish

Valiyev Abdurafik Abduganiyevich ¹

Annotatsiya: Ushbu maqolada “Amaliy o‘q otish mashg‘ulotlarida psixologik kuzatuv tadbirlarini tashkillashtirish” mavzusida ilmiy izlanish olib borilgan. Ushbu ilmiy izlanish doirasida jangovar vaziyatning harbiy xizmatchilarga ta‘siri o‘rganilgan. Bundan tashqari, taktik bo‘lgandagi bo‘linmalarining keskin vaziyatlarda o‘q otar qurollarni qo‘llashning o‘ziga xos xususiyatlari bo‘yicha tadqiqotlar olib borilmoqda.

Kalit so‘zlar: Taktik o‘q otish, yaqin janglar, o‘q otar qurollar, keskin vaziyatlar, ahloqiy-ruhiy tayyorgarlik, jangovar immunitet.

Yurtimizda mustaqillik yillarida amalga oshirilgan keng ko‘lamli islohotlar milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash, xavfsizlik va huquq-tartibotni kuchaytirish, davlatimiz chegaralari daxlsizligi va jamiyatda qonun ustuvorligini, inson huquqi va erkinliklarini, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglik muhitini ta‘minlash uchun muhim poydevor bo‘ladi, xalqimizning farovon hayot kechirishi, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratildi.

Hozirda dunyoda globallashuv jarayonlari kuchayib, tinchlik va barqarorlikka qarshi yangi tahdid va xatarlar tobora ko‘payib borishini kuzatishimiz mumkin. Bunday murakkab va tahlikali vaziyat jangovar tayyorgarlik yo‘nalishidagi mavjud muammolarni tanqidiy baholab, uni zamon talablari asosida takomillashtirishni taqozo etmoqda.

Harbiy psixologiya – psixologiyaning tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, harbiy xizmatchilarning individual va ommaviy ravishda jangovar harakatlarga tayyorgarlik ko‘rish va olib borish jarayonida sodir bo‘ladigan psixologik muammolarni o‘rganuvchi fan hisoblanadi.

Harbiy psixologiya – fan sifatida XX asr boshlarida qurolli kuchlar shaxsiy tarkibini tanlash, o‘qitish va lavozimlarga tayinlash uchun ommaviy tadqiqotlar olib borish natijasida paydo bo‘ladi.

Jangovar vaziyatning insonni stress holatiga ta‘sirini o‘rganishda alohida o‘rin tutadi.

Harbiy xizmatchilarning jangovar harakatlar olib borishda ishtiroki asosan uchta muhim sabablarga bo‘linadi:

keng ijtimoiy sabablar (vatanga muhabbat, dushmanga bo‘lgan nafrat, harbiy burchga sadoqat);

jamoaviy–guruhiy sabablar (jangovar o‘rtoqlik, bir-birini qo‘llash, guruhning nafratiga uchrash);

yakka-shaxs sifatida sabablar (ajralib turishga intilish, mukofotga sazovor bo‘lish, o‘z imkoniyatlarini sinab ko‘rish, moddiy manfaat ko‘rish).

Askarlardagi qo‘rquv, vahima va sarosimalar ularni qurolni samarali qo‘llashiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi.

Jangda askarni noma‘lumlik qo‘rqitadi. Askar jangda ustalik bilan mohirona jang qila olmasligining sabablaridan biri, u mashg‘ulotlarda harakatlarini mexanik tarzda yodlab olgan (rolni yomon o‘ynaydigan aktyor kabi) va vaziyatdan kelib chiqib shaxsiy tashabbuskorlik ko‘rsatish va yuzaga

¹ Buxoro Davlat pedagogika instituti harbiy ta‘lim fakulteti uslubiy tayyorgarlik sikli dotsenti podpolkovnik

kelgan kutilmagan vaziyatlar, falokatli onlarda toʻgʻri qaror qabul qilish lozimligini unutgan boʻlishi mumkin.

Mashgʻulotlar davomida nishongacha boʻlgan masofani aniqlashda harbiy xizmatchilar 5 foiz xatoga yoʻl qoʻysa (400 metr masofada 20 metrga teng), jangovar vaziyatlarda 10-20 foiz yetadi (400 metr masofada 80 metrga teng).

Rus-yapon urushi davrida har bir oʻldirilgan askarga oʻrtacha 25-50 tagacha oʻq sarflangan boʻlsa, Birinchi jahon urushida oʻq otish samaradorligi 3-5 foizni tashkil etgan. Ikkinchi jahon urushida esa har bir oʻldirilgan askar uchun oʻrtacha 10 dona oʻq sarflangan boʻlsa, XX asrning mahalliy urushlarida 50 taga yetdi. Vʻetnam urushida esa AQSH askarlari tomonidan 200-400 oʻq sarflashga majbur boʻlgan. Buning asosiy sababi oʻq otishga tayyorgarlikning past darajada ekanligi emas balki, harbiy xizmatchilardagi qoʻrquv va jangovar vaziyatni toʻliq idrok etmasligidadir.

AQSHlik mutaxassislarining xulosasiga koʻra 90 foiz harbiy xizmatchilar jangda aniq koʻrinishga ega boʻlgan qoʻrquvni his etadilar. Ularning 25 foizida qoʻrquv, koʻngil aynishi, qayt qilish, va boshqa holatlar kuzatiladi. Taxminan 30 foiz harbiy xizmatchilar jangdan oldin, 35 foizi jang davomida va 16 foizi jangdan soʻng qoʻrquvni his etadi. Harbiy xizmatchilarning faqat 20-25 foizi jangda zarur boʻlgan faollikni mustaqil tarzda bajaradilar (aniq moʻljalga olib oʻq uzish, jang maydonida manyovr qilish va h.k.).

Nemis olimi Ye.Dinter taʼkidlashicha harbiy xizmatchilarning jangovar harakatlarga moslashishi jarayoni taxminan 15-25 kun davom etadi va shundan soʻng ruhiy-psixologik imkoniyatlarning eng choʻqqisiga chiqadi. Dushman bilan bevosita toʻqnashuvlarning 30-40 kunida ruhiy va jismoniy kuchlarda charchash belgilari kuzatiladi.

Agar jangning 45 kundan soʻng jangchi front ortiga yuborilmasa u oʻzining psixofiziologik imkoniyatlariga koʻra jangovar imkoniyatlarini yoʻqotadi. Jangovar harakatlarda uzluksiz ishtirok etuvchi 98 foiz harbiy xizmatchilarda 35 kundan soʻng ruhiy tartibsizlik sodir boʻladi.

Bundan tashqari, shaxsiy tarkibning psixologik holatiga ularning jang davomidagi hayoti va faoliyati (uyqu, ovqatlanish, ob-havo sharoiti, notanish boʻlgan joy) salbiy taʼsir koʻrsatadi.

Ikkinchi jahon urushi davrida AQSH harbiy xizmatchilarining bir qismida ruhiy tartibsizlik sababli safdan chiqish holati kuzatilgan boʻlsa, bu koʻrsatkich 1950-1953 yillarda Koreyada, 1965-1973 yillarda Vʻetnamda, 2003-2011 yillarda Iroqda, 2001-2021 yillarda Afgʻonistonda ancha katta miqdorga yetdi. Ayniqsa tungi yoki koʻrinishi cheklangan sharoitlarda bunday yoʻqotishlar ikki barobar koʻpayishga olib keldi.

Jangovar harakatlar tahlili shuni koʻrsatmoqdaki, jismoniy va ruhiy tayyorgarlikka ega boʻlgan harbiy xizmatchilar jang davomida oʻzlarini aʼlo darajada his etib, jangovar vazifani muvaffaqiyatli bajarishga hissa qoʻshmoqdalar.

Bu borada Bobokalonimiz buyuk sarkarda Amir Temur bundan 600 yil oldin oʻzining «Temur tuzuklari» da shunday misralar qoldirgan, -“Tajribamda koʻrilgankim, azmi qatʼiy, tadbirkor, hushyor, jang koʻrgan, mard, shijoatli bir kishi mingta tadbirsiz, loqayd kishidan yaxshiroqdir”.

Yuqoridagilardan xulosa qilib koʻplab davlatlar armiyalarida harbiy xizmatchilarning tayyorgarligini jangovar harakatlarga yaqinlashtirilgan vaziyatlarda mashgʻulotlarni tashkillashtirish va olib borish yoʻlga qoʻyildi.

Jangovar harakatlarga xos boʻlgan hodisalar oʻz ichiga quyidagilarni olishi mumkin:

Oʻq uchishi, turli snaryad va minalarni portlashi, yarador boʻlish, sherigi tanasining oʻq tegib yoki portlash natijasida yarador yoki parchalanib halok boʻlishi, tinch aholi vakillari boʻlgan yosh bolalar, qariyalar yoki ayollarning parchalanib halok boʻlishi va ularning jasadlari, jangovar texnikalarning ishdan chiqishi yoki butunlay yakson etilishi, binolar va uylarning vayron boʻlishi, oʻq-dori va snaryadlar va boshqa vositalar tutunlari, kuchli shovqin, tuproq yoki qum uyumining bosib qolishi, yongʻin chiqishi, turli darajadagi kuyish jarohatini olish, koʻp qon yoʻqotish, oʻq-dori va snaryadlar tugab qolishi, uzoq vaqt qor uyumi yoki nam, loy yerda qolish, sogʻligining yomonlashishi (tana

harorati ko,,tarilishi, bosh, bel, bo,,yin, oyoq va ichki organlaridagi og,,riqlar), ochlik yoki tashnalik va hokazolar.

Yuqoridagilardan ko,,rinib turibdiki, jangning dahshatli manzaralari insonning ko,,rish, eshitish, tam va hid bilish hamda teri sezgisi orqali taʼsir etadi. Albatta tinchlik davrida bunday urushning dahshatli manzaralarini 100 foiz yaratish mushkul, lekin ulardan ayrimlarini o,,q otish mashqlarini olib borish davomida yaratish va harbiy xizmatchilarimizda jangovar immunitetni shakllantirish va mustahkamlash maqsadida qo,,llash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. А.Г. Караяни, Американская военная психология как область специальной практики// А.Г. Караяни, Ю.М. Караяни, Ю.П. Зинченко// National psychological journal [Режим доступа] [http:// www.psy.msu.ru/ science/npj/](http://www.psy.msu.ru/science/npj/) - дата обращения 26.04.2022 г.
2. [Режимдоступа]https://studme.org/235174/psihologiya/obraz_psihologicheskij_resurs_uchastnika_boevyh_deystviy – дата обращения 26.04.2022 г.
3. К.Макнаб, Психологическая подготовка подразделений специального назначения.// М.: 2015 - С. 142-148.
4. А.В.Маркин, Основы тактической подготовки современного солдата.// М.: 2013 - С. 156-197.
5. Владимир Фурман, Адвокат Legal House [Режим Доступа] [Ttps://Jurliga.Ligazakon.Net/Ru/News/210201_Boeyoy-Immunitet-Obzor-Izmeneniy-V-Zakonodatelstvo](https://Jurliga.Ligazakon.Net/Ru/News/210201_Boeyoy-Immunitet-Obzor-Izmeneniy-V-Zakonodatelstvo) –Дата Обращения 26.04.2022 Г.
6. Д. Болелли, Иммуитет боевого страха // Боевые искусства как способ проживания жизни и построения характера.// Д.Болелли. М.: - 2109, 246 с.
7. А.И.Хикматов, «Оʻq otish va uni oʻqitish uslubiyoti» darslik 2023 yil.
8. Э.Ш.Ниязов ва А.И.Хикматов, «Ўқ отиш ва уни ўқитиш методикаси» ўқув қўлланма 2022 йил.
9. L.L.Nurillayev, «Harbiy psixologiya va pedagogika asoslari» darslik 2023 yil.
10. F.B.Rahimov, «Harbiy psixologiya va pedagogika asoslari» darslik 2021 yil.

